

deze ‘pro-Duitse’ koers ingezet werd en gehandhaafd bleef. Na de Duitse inval zou Hirschfeld doelbewust de macht naar zich hebben toetrokken, ter wille van de inschakeling van de Nederlandse economie in de Duitse oorlogvoering. Van der Zwans conclusie dat het economische beleid in de jaren dertig eenzijdig op Duitsland was gericht en weinig voor de hand lag, staat in vele opzichten haaks op het beeld van deskundigen zoals Klemann. Bovendien is het reductionistisch om besluitvorming inzake economische politiek aan de manipulaties van één kwade genius toe te schrijven, en is het bewijs dat Van der Zwan hiervoor aanvoert ondeugdelijk. Zo is het enige in het boek aangevoerde controleerbare ‘bewijs’ dat Hirschfeld aan het begin van de jaren dertig de drijvende kracht was achter een eenzijdige Nederlandse economische oriëntatie op Duitsland een brief d. d. 20 februari 1933 van mr. L. J. A. Trip (de president van De Nederlandsche Bank) aan Hirschfeld. Op pagina 94 schrijft Van der Zwan dat uit deze brief blijkt dat Trip voorstander was van een Nederlandse economische toenadering tot Groot-Britannië, terwijl Hirschfeld zijn kaarten op nazi-Duitsland zette. Echter, wie de brief (die is opgenomen in de bronnenpublicatie *Documenten betreffende de buitenlandse politiek van Nederland 1919-1945*, B II, RGP 199) leest, zal zien dat het heel anders lag: Hirschfeld had juist meegedeeld dat hij ernstige handelspolitieke moeilijkheden met Duitsland verwachtte (nu de nazi’s er aan de macht waren gekomen). Dit is kenmerkend voor de onzorgvuldige aanpak in dit boek.

Van der Zwan verzuimt in zijn boek in te gaan op details die niet in zijn betoog passen. Zo werd Hirschfeld in 1939 belast met de geheime aankoop van een grote partij ‘Yellowcake’ (uraniumgrondstof), die werd bemachtigd om te voorkomen dat ze in handen van de Duitsers zou vallen. De partij bleef tijdens de bezetting voor de Duitsers verborgen. Als Hirschfeld de Duitsers van dienst had willen zijn bij de ontwikkeling van een eigen atoomwapen, zou hij hun inlichtingen over deze partij hebben verstrekt.

Het boek bevat geen notenapparaat. Van der Zwan verzwijgt dat het meeste ‘bewijsmateriaal’ geen resultaat is van eigen archiefstudie, maar is ontleend aan de bestaande literatuur. Met name de gedetailleerde, maar eenzijdige studie uit 1985 over de Oslostaten van Ger van Roon en de belangwekkende dissertatie uit 2003 van Joggli Meihuizen over de bestraffing van economische collaboratie in Nederland zijn door Van der Zwan als *Fundgrube* gebruikt. De grote hoeveelheid slordigheden in tekst, literatuurlijst en register doet vermoeden dat *In de ban van de macht* in grote haast tot stand is gekomen. Dit onderwerp verdient een degelijker aanpak.

R. J. de Bruin

Th. Meder, C. Hendriks, *Vertelcultuur in Nederland. Volksverhalen uit de collectie Boekenooien (ca. 1900)* (Amsterdam: Aksant, 2005, 830 blz., € 39,90, ISBN 90 5260 182 8).

Gerrit Jacob Boekenooien (1868-1930), ondermeer bekend als redacteur van het groot *Woordenboek der Nederlandsche taal*, deed aan het eind van de negentiende eeuw verschillende oproepen in tijdschriften en kranten om hem volksverhalen uit de mondelinge overlevering toe te zenden. De meest productieve inzender was de arts Cornelis Bakker (1863-1933) uit Broek in Waterland. De verhalen van Bakker werden vier jaar geleden al bijeengebracht en uitgegeven door Theo Meder, verhalenonderzoeker aan het Meertens Instituut, in de bundel *Vertelcultuur in Waterland*. In een nieuw boek van Meder, dat hij publiceerde samen met zijn collega Cor

Hendriks, is nu ook het resterende deel van de collectie Boekenooogen in boekvorm uitgegeven. De originele manuscripten van de collectie berusten bij het Meertens Instituut.

De collectie Boekenooogen is één van de meest omvangrijke verzamelingen van Nederlandse volksverhalen en het is goed dat deze verzameling nu eindelijk, honderd jaar na dato!, in boekvorm is uitgegeven. De collectie is zeker van historisch belang, al is het mijns inziens wat overdreven om Boekenooogen te karakteriseren, zoals Meder doet, als de Nederlandse Grimm. Omdat de Nederlandse volksverhalen nu pas worden uitgegeven, hebben ze uiteraard niet die impact gehad die de *Kinder- und Hausmärchen* wel hadden in het Duitse taalgebied en ver daarbuiten vanaf het begin van de negentiende eeuw. De overeenkomst schuilt hem niet in de impact maar in de methode. In die tijd gebeurde dat nog vooral via correspondenten, per post. De wetenschappers waren nog niet gewoon om zelf de boer op te gaan, om de verhalen op te tekenen uit de mond van de vertellers zelf. De overeenkomst zit hem ook in de neiging van de verzamelaars om de verhalen stilistisch te verfraaien en te stroomlijnen. Voor Boekenooogen gold dit bijvoorbeeld voor de verhalen die hij publiceerde in het tijdschrift *Volkskunde*. Het is daarom altijd goed om terug te gaan naar de oorspronkelijke manuscripten, voor zover ze bewaard zijn tenminste.

Hoe bruikbaar zijn deze verhalen voor historisch onderzoek? Een uitgave als deze begint altijd met een deconstructie van de intenties en motieven van de toenmalige verzamelaar. Het is van belang om te kijken naar welke verhalen Boekenooogen eigenlijk wenste te verzamelen. Dat bekende sprookjes als Roodkapje en Sneeuwwitje nauwelijks vertegenwoordigd zijn in de collectie zegt meer over de verzamelaar dan over de mate waarin deze verhalen in het negentiende-eeuwse Nederland verteld werden. Boekenooogen vond het literaire sprookje uit een boek en daarom niet echt, ‘authentiek’ volks. Ondertussen zorgde hij ervoor dat door zijn onderzoek de mondelinge verhalen paradoxaal genoeg een meer literaire neerslag kregen. De mondeling vertelde verhalen vormde hij om tot schriftelijke teksten die eerst en vooral leesbaar moesten zijn. Het is een dilemma dat met alle verhalenonderzoek is verbonden: een te lezen verhaal moet nu eenmaal aan andere eisen voldoen dan een verteld verhaal, waarin de verteller met zijn gebaren en stiltes — in wisselwerking met het publiek — een bepaalde spanning kan opbouwen.

Het is één van de redenen waarom in het verhalenonderzoek in de afgelopen honderd jaar de aandacht is verschoven van de verhalen naar de vertellers. Boekenooogen was slechts geïnteresseerd in de verhalen, die hij, geheel in de stijl van zijn tijd, zag als ‘overleveringen’ van een tijdloze en mythische volkscultuur. Wij willen weten door wie de verhalen verteld werden en in welke concrete historische context. Deze informatie ontbreekt in de collectie Boekenooogen. Boekenooogen kunnen we dit niet verwijten, indertijd had het onderzoek naar volksverhalen nu eenmaal een heel ander karakter. Maar het maakt het wel een beetje anachronistisch om deze bundel de titel *Vertelcultuur in Nederland* te geven, terwijl juist over deze vertelcultuur, gezien de aard van de collectie, weinig te zeggen valt.

Helaas maakt het deze verhalencollectie meteen veel minder bruikbaar voor historisch onderzoek. Dat is het grote verschil met de eerdere bundel *Vertelcultuur in Waterland*. Toen kon Meder nog wel een duidelijk omschreven historische context reconstrueren. Die historische

context ontbreekt in de huidige bundel. Ik denk dan ook dat historici met deze quasi tijdloze verhalen nauwelijks uit de voeten zullen kunnen.

Albert van der Zeijden

M. H. van Meurs, e. a., ed., met bijdragen van H. Chr. van Bommel, e. a., *Arnhem in de twintigste eeuw* (Utrecht: Matrijs, 2004, 400 blz., € 34,95, ISBN 90 5345 259 1).

Geschiedenis van Arnhem in de afgelopen eeuw is bijna vanzelfsprekend de geschiedenis van deze stad voor en na de Tweede Wereldoorlog. De Stichting geschiedschrijving Arnhem evenwel wilde de twintigste eeuw als één geheel zien, zonder overigens te miskennen dat de vijf oorlogsjaren en in het bijzonder de periode september 1944–mei 1945 een diepe snede heeft veroorzaakt.

Na vier jaren arbeid verscheen in 2004 *Arnhem in de twintigste eeuw*. Dertien auteurs zijn verantwoordelijk voor vijftien hoofdstukken en een kort intermezzo: de Tweede Wereldoorlog. Aan de auteurs werd gevraagd Arnhem ook te plaatsen binnen Nederland. Een risico is er zeker wanneer men auteur is van de periode die men niet alleen heeft meegemaakt, maar waarin men ook speler is geweest. Gekozen werd voor de twintigste eeuw, maar plannen zijn er voor daaraan voorafgaande tijden. Er bestond dus niet een gereed overzicht, waarop kon worden voortgebouwd. Wel zijn er vele gelegenheidsgeschriften en detailstudies beschikbaar.

De zestien onderdelen zijn verschillend van omvang: De stedelijke ontwikkeling (W. H. Lavooij), Honderd jaar gemeentebestuur (M. H. van Meurs), Middelen van bestaan (G. B. Janssen), Verkeer en vervoer (H. P. H. Nusteling en M. H. van Meurs), Zorg (A. Juch) en Onderwijs (G. J. Mentink) behoren tot de omvangrijkste. Kerken in een stadsbeeld (O. J. de Jong) en Cultuur (H. Chr. van Bommel) volgen en de hoofdstukken van kleinere omvang zijn Bevolkingsgroei (A. M. van der Woude), Nutsvoorzieningen (F. R. Ranft), Dagbladen (F. R. Ranft), Toerisme (M. Lentjes Verbrugge), Sport (C. A. G. Fiege), en Het garnizoen (G. B. Janssen), alsmede Tweede Wereldoorlog (P. Dijkerman). Dit laatste onderdeel is heel anders van opzet: aan de hand van negen foto's worden in korte teksten karakteristieke gebeurtenissen vermeld (bij één ontbreekt het jaartal 1944). Alleen bij dit onderdeel is geen verwijzing naar bronnen en literatuur.

De opzet was geen encyclopedie, maar een bruikbaar en leesbaar thematisch overzicht. De hoofdstukken zijn voorzien van noten en verwijzingen naar bronnen en literatuur met inbegrip van de oorlogsjaren. Aldus is verdere studie en verificatie goed mogelijk. Er is niet gekozen voor een gezamenlijke bibliografie, hetgeen tot gevolg heeft dat sommige werken bij herhaling voorkomen. Twee registers maken de teksten toegankelijk: één van personen, bedrijven en instellingen, en één van geografische namen. Enkele hoofdstukken sluiten af met een nawoord of een conclusie.

Voor de keuze van de thema's is geen verantwoording gegeven. Het onderdeel Verkeer en vervoer is gesplitst in een deel voor en een deel na 1945. Aan de illustratie van het boek is veel aandacht geschonken. De beeldredacteurs hebben door de keuze van de afbeeldingen het weglaten van tekst mogelijk gemaakt, respectievelijk een goed evenwicht tussen tekst en beeld bereikt. Het gebruik van afbeeldingen is een substantieel gedeelte van het boek. De hand van een

context ontbreekt in de huidige bundel. Ik denk dan ook dat historici met deze quasi tijdloze verhalen nauwelijks uit de voeten zullen kunnen.

Albert van der Zeijden

M. H. van Meurs, e. a., ed., met bijdragen van H. Chr. van Bommel, e. a., *Arnhem in de twintigste eeuw* (Utrecht: Matrijs, 2004, 400 blz., € 34,95, ISBN 90 5345 259 1).

Geschiedenis van Arnhem in de afgelopen eeuw is bijna vanzelfsprekend de geschiedenis van deze stad voor en na de Tweede Wereldoorlog. De Stichting geschiedschrijving Arnhem evenwel wilde de twintigste eeuw als één geheel zien, zonder overigens te miskennen dat de vijf oorlogsjaren en in het bijzonder de periode september 1944–mei 1945 een diepe snede heeft veroorzaakt.

Na vier jaren arbeid verscheen in 2004 *Arnhem in de twintigste eeuw*. Dertien auteurs zijn verantwoordelijk voor vijftien hoofdstukken en een kort intermezzo: de Tweede Wereldoorlog. Aan de auteurs werd gevraagd Arnhem ook te plaatsen binnen Nederland. Een risico is er zeker wanneer men auteur is van de periode die men niet alleen heeft meegemaakt, maar waarin men ook speler is geweest. Gekozen werd voor de twintigste eeuw, maar plannen zijn er voor daaraan voorafgaande tijden. Er bestond dus niet een gereed overzicht, waarop kon worden voortgebouwd. Wel zijn er vele gelegenheidsgeschriften en detailstudies beschikbaar.

De zestien onderdelen zijn verschillend van omvang: De stedelijke ontwikkeling (W. H. Lavooij), Honderd jaar gemeentebestuur (M. H. van Meurs), Middelen van bestaan (G. B. Janssen), Verkeer en vervoer (H. P. H. Nusteling en M. H. van Meurs), Zorg (A. Juch) en Onderwijs (G. J. Mentink) behoren tot de omvangrijkste. Kerken in een stadsbeeld (O. J. de Jong) en Cultuur (H. Chr. van Bommel) volgen en de hoofdstukken van kleinere omvang zijn Bevolkingsgroei (A. M. van der Woude), Nutsvoorzieningen (F. R. Ranft), Dagbladen (F. R. Ranft), Toerisme (M. Lentjes Verbrugge), Sport (C. A. G. Fiege), en Het garnizoen (G. B. Janssen), alsmede Tweede Wereldoorlog (P. Dijkerman). Dit laatste onderdeel is heel anders van opzet: aan de hand van negen foto's worden in korte teksten karakteristieke gebeurtenissen vermeld (bij één ontbreekt het jaartal 1944). Alleen bij dit onderdeel is geen verwijzing naar bronnen en literatuur.

De opzet was geen encyclopedie, maar een bruikbaar en leesbaar thematisch overzicht. De hoofdstukken zijn voorzien van noten en verwijzingen naar bronnen en literatuur met inbegrip van de oorlogsjaren. Aldus is verdere studie en verificatie goed mogelijk. Er is niet gekozen voor een gezamenlijke bibliografie, hetgeen tot gevolg heeft dat sommige werken bij herhaling voorkomen. Twee registers maken de teksten toegankelijk: één van personen, bedrijven en instellingen, en één van geografische namen. Enkele hoofdstukken sluiten af met een nawoord of een conclusie.

Voor de keuze van de thema's is geen verantwoording gegeven. Het onderdeel Verkeer en vervoer is gesplitst in een deel voor en een deel na 1945. Aan de illustratie van het boek is veel aandacht geschonken. De beeldredacteurs hebben door de keuze van de afbeeldingen het weglaten van tekst mogelijk gemaakt, respectievelijk een goed evenwicht tussen tekst en beeld bereikt. Het gebruik van afbeeldingen is een substantieel gedeelte van het boek. De hand van een